

C. WRIGHT MILLS SOSYOLOJİSİNDE SELF-REFLEKSİVİTENİN DÖNÜM NOKTALARI¹

Vefa Saygın Ögütü²

Öz

Self-refleksivite, Karl Marx'ın politika felsefesinde açtığı eleştiri patikasına dek uzanan bir soykütüğe sahiptir. Kendini izleyebilme, kendi koşulları, kendi bağlamı üzerine düşünebilme kapasitesi olarak tanımlanabilecek olan self-refleksivite, C. Wright Mills'ten Alvin W. Gouldner'a, Pierre Bourdieu'den Anthony Giddens ve Margaret Archer'a değin pek çok sosyoloğun üzerinde teorik mesai harcadığı bir kavramdır. Makalede özel olarak Mills'in seçilmesinin birinci nedeni, Sosyolojik Tahayyül'ün self-refleksif içeriğini vurgulamaktır. İkinci neden, Türkçe okuru Mills'in erken dönem bilgi sosyolojisi çalışmalarıyla tanıştırmaktır. Üçüncü neden, Mills'in erken dönem epistemolojik çalışmaları ile geç dönem politik ve kurumsal iktidar analizleri arasında belirli türden süreklilikler olduğu vurgulamaktır. Dördüncü ve son neden ise Mills'in teorik ilgilerinde genel bilgi sosyolojisinden sosyolojik bilginin sosyolojisine doğru gerçekleşen odak kaymasının çok boyutlu bir self-refleksivite kavrayışına yol açtığını sergilemektir. Makalenin argümantasyonu şu şekilde ilerlemektedir: Erken dönem bilgi sosyolojisi çalışmalarında yazarın bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde içselleştirdiği bir izlerkitle tarafından koşullandığını tespit eden Mills, bu izlerkitleyi yetersiz ve homojenleştirici bir toplum tahayyülünden koparmakta ve katmanlı ve yapısal bir toplum tahayyülünün ilk emarelerini göstermektedir. Sonrasında bu toplum tahayyülünü Amerikan sosyolojisinin zimni politiko-ontolojik önkabullerinin radikal bir eleştirisine temel kılan Mills, Sosyolojik Tahayyül kitabı ile birlikte dikkatini bürokratikleştirici pratiklere yönelterek teorik eleştiriye kurumsal ve politik eleştiriye dönüştürmektedir. Böylelikle Mills, epistemolojik tercihleri analizinin odağına göre zimni politiko-ontolojik kabullerle, meslekî iş bölümüyle, kurum içi iktidar ilişkileriyle, kurum dışı bürokrasiyle ya da muhtelif piyasa oyuncularıyla ilişkilendirebilen çok boyutlu bir self-refleksivite kavrayışının önünü açmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Self-refleksivite, içselleştirilmiş izlerkitle, sosyal patolojlar, yalıtılmış empirizm, Gösterişli Teori.

¹ Makalenin argümantasyonu oluşturulurken kısmen "Bir Fenomen Olarak 'Amerikan Sosyolojisi': Sosyolojinin Sosyolojisine C. Wright Mills'in Yaptığı Katkı Bağlamında Eleştirel Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezindeki materyalden yararlanılmıştır.

² Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, vsogutle@gmail.com, ORCID:0000-0003-0596-2842

TURNING POINTS OF SELF-REFLEXIVITY IN C. WRIGHT MILLS' SOCIOLOGY

Abstract

Self-reflexivity has a genealogy that goes back to the path of critique opened by Karl Marx in political philosophy. Self-reflexivity, which can be defined as the ability to monitor oneself and reflect on one's own conditions and context, has been the subject of theoretical work by many sociologists from C. Wright Mills to Alvin W. Gouldner, from Pierre Bourdieu to Anthony Giddens and Margaret Archer. The first reason for choosing Mills for this article is to emphasize the self-reflexive content of *The Sociological Imagination*. The second reason is to acquaint the Turkish reader with Mills' early studies in the sociology of knowledge. The third reason is to emphasize that there are certain continuities between Mills' early epistemological studies and his later analyzes of political and institutional power. The fourth and final reason is to demonstrate that the shift in focus from the sociology of general knowledge to the sociology of sociological knowledge in Mills' theoretical interests led to a multidimensional understanding of self-reflexivity. The argumentation of the article proceeds as follows: In early sociology of knowledge studies, Mills, who determined that the author was conditioned by an audience that he consciously or unconsciously internalized, breaks this audience from the imagination of an inadequate and homogenizing society and shows the first signs of a layered and structural imagination of society. Later, Mills, who made this imagination of society a basis for a radical critique of the implicit politico-ontological presuppositions of American sociology, turns theoretical critique into institutional and political critique by directing his attention to bureaucratizing practices with his book, *The Sociological Imagination*. Thus, Mills paves the way for a multidimensional conception of self-reflexivity that can associate epistemological preferences with implicit politico-ontological presuppositions, professional division of labor, internal power relations, external bureaucracy or various market players according to the focus of the analysis.

Keywords: Self-reflexivity, internalized audience, social pathologists, abstracted empiricism, Grand Theory.

GİRİŞ

Politika felsefesinden sosyal bilimler epistemolojisine doğru macerasında, self-refleksiviteye bir başlangıç atfedilecek olsa, eleştirinin içeriğindeki dönüşüm olabilirdi bu. Bu başlangıç noktasında karşımızda belirecek figür ise hiç kuşkusuz Karl Marx olurdu. Eleştirdiği nesnenin dışında bir Arşimet noktasına kendisini yerleştirerek olgulara dışarıdan normlar dayatan (yani, kalenin içine dışarıdan ateşli oklar atan) eleştiriciliğin karşısında Marx, eleştiri nesnesinin dışında durmayı reddedip, sorgulanan nesnenin, konumlanmanın vs. bizzat kendisi hakkında bir kendilik-kavrayışına sahip olduğunu ve eleştirinin görevinin, söz konusu nesnede, konumda içkin bu kendilik-kavrayışını onun maddi gerçekliğiyle karşı karşıya getirmek ve yüzleştirmek (yani, kalenin içinde infilak eden bir eleştiriye dönüşmek) olduğunu savunduğunda, pekâlâ self-refleksivitenin felsefi tarihini başlatmış oluyordu.³ Self-refleksivitenin etimolojik olarak kıvrılıp kendi üzerine eğilmek anlamına geldiği hatırlandığında daha da çarpıcı hale gelir bu. Nitekim sonradan Marksist ideoloji eleştirisinin temelini oluşturacak bu eleştiri jesti György Lukacs ve Karl Korsch gibi Marksistlerin eliyle bizzat Marksizmin kendisine yöneldiğinde tabir caizse bir Marksizmin Marksizmi arayışına yol açacak, bu arayışı kendi üzerine eğilirken kendi içine düşmekten alıkoyan şey ise felsefi-düşünsel bağlamdan taşıp tarihsel-kurumsal bağlama yönelmesi olacaktır.⁴

Sosyolojik Tahayyül'ün habercilerinden olduğunu bugün rahatlıkla söyleyebileceğimiz sosyolojinin sosyolojisi girişimlerini (bizzat aynı adlı çalışmalar için bkz. Friedrichs, 1970; Reynolds ve Reynolds, 1970) bu Marksist eleştirinin manevi varisleri olarak görmek gerekir. Zira bu self-refleksif dönemde Batı Marksizminin metinleri temel başvuru kaynaklarından birisidir. Nitekim tam da aynı yıllarda Alvin W. Gouldner (1970), Marksçı bir çerçeve içerisinde, Batı sosyolojisinin yaklaşan krizini analiz etmektedir. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı kısa süreli dekadansın ardından, bilhassa 1960'lı yıllarla birlikte sosyolojinin eleştirel kapasitesinin artması ve buradan doğan teorik alet çantasının bizzat sosyolojinin kendisine uygulanması, eleştirel metodolojik mülahazalardan epistemolojik otorite iddialarının sorgulanmasına, sosyoloğun sınıf-kültürel kökenlerinden sosyolojinin bir bütün olarak kurumsal karakterine dek uzanan kapsamlı (ve zaman zaman yıpratıcı) bir self-refleksiviteyi beraberinde getirmiştir. Sosyoloji, muhtemelen başka hiçbir bilgi alanında olamayacak kadar kendi üzerine düşünmüş, 1970'li yıllardan bugüne gitgide incelikli bir hal alan, hatırı sayılır bir (self-)refleksivite külliyatı oluşmuştur.⁵

Peki, neden o halde Mills?

Bu soruya verebileceğim cevaplardan ilki, iade-i itibar gayretinden kaynaklıdır: Türkiye'de Sosyolojik Tahayyül'e taze bir yönelim söz konusu olmasına karşın, eserdeki bariz meslek savunusu

³ Bu eleştirinin felsefi mahiyetine ve 20. yüzyıl boyunca serüvenine ilişkin oldukça kapsamlı bir analiz için bkz. Benhabib, 1986.

⁴ Self-refleksiviteye dair modern kavrayışımızın köklendiği bir diğer eleştiri hattı hiç kuşkusuz hermeneutik geleneğin Kartezyen özneye ve buradan türeyen naif nesnelciliğe yönelttiği eleştiridir. Gerçekten de Marx'tan farklı olarak anti-natüralist bir epistemolojiye yaslanan hermeneutik eleştiri, sosyal bilimlerin bizzat üzerine anlamlar ve açıklamalar ürettiği kültür dünyasına gömülü olduğunu aralıksız vurgulamıştır. Burada Marksist eleştiri hattını öne çekme tercihimin nedeni, onun, hermeneutik eleştiriden farklı olarak, dilsel bağlamı aşarak nesnel (tarihsel-kurumsal) bağlama geçmiş olmasıdır. Nitekim göreceğimiz üzere birebir Marksist denemeyecek bir güzergâhtan da olsa bizzat Mills'in böyle bir yol izlemiş olması da bu tercihimin güçlendirmektedir. Öte yandan, hermeneutik eleştirinin dilsel bağlama gömülü olmaktan kaynaklı sınırlılıkları hakkında (Bkz. Öğütle, 2019, s. 66-69).

⁵ İçeriklerdeki ayrışmalar ve konumlanmalardaki farklılaşmalar bir kenara konarak, Peter L. Berger (1966), Norbert Elias (1978), Zygmunt Bauman (1990), Pierre Bourdieu (Bourdieu ve Wacquant, 1992) gibi sosyologların doğrudan sosyolojinin ne'liğini tartışmaya açan çalışmaları da bu külliyatın içinde sayılmalı hiç şüphesiz.

üzerine ziyadesiyle gidilirken bizzat o savunuyu bu denli güçlü kılan şeyin self-refleksif içerik olduğu genellikle gözlerden kaçmaktadır. Sosyolojik Tahayyül, Amerikan sosyolojisinin epistemolojik eleştiriciliğini yapmanın çok daha ötesinde, Amerikan sosyolojisinin kapsamlı bir kurumsal analizini ve buradan doğru sosyolojik eleştirisini içermektedir. Mills'in eleştirisi, şu hâlde, kalenin içerisinde infilak etmektedir ve tam da bu yüzden öncü bir niteliği haizdir.

İkinci cevabım, Mills külliyyatının Türkiye'de alımlanma biçimiyle ilişkilidir. Mills, Türkiye'de, Sosyolojik Tahayyül'ün (2016) yanı sıra, Marksistler (1966), Dinle Yankee (1969b) ve İktidar Seçkinleri (1974) çevirileriyle bilinen bir sosyologdur (Dinle Yankee ve İktidar Seçkinleri'nin uzun bir aradan sonra yakın zamanda yeni baskıları yapılmıştır). Bunlar, Mills'in geç dönem ilgilerini sergileyen çalışmalardır. Bu eserlerin yarattığı başat Mills imgesine karşı, onun 1940'lı yıllarda ve 50'lerin başlarında kaleme aldığı epistemoloji ve bilgi sosyolojisi çalışmalarını ve bu çalışmalarda geliştirdiği argümanları Türkçe okura tanıştırmayı, değilse hatırlatmayı amaçlıyorum.

Üçüncü olarak, genel sosyoloji literatürünün dikkatini bir yere çekmek niyetindeyim. Mills'in bu erken dönem bilgi sosyolojisi çalışmaları ve Amerikan sosyolojisi eleştirileri ile geç dönem (göç, sendikalaşma, seçkinler gibi konulara odaklanmış) kurumsal ve politik iktidar analizleri arasında, belirli biçimlerde izi sürülebilecek süreklilikler olduğunu iddia ediyorum. Mills'in pek çok önemli eserinin iktidar analizini odağa aldığı, beyaz yakalılar üzerine eserinde dahi temel meselesinin yeni orta sınıfın politik kapasiteye sahip olup olmadığı meselesi olduğu aşikârdır. Gelgelelim Mills'in, söz konusu (sendikalar, partiler, seçkinler vs. üzerine) iktidar analizlerini geliştirirken, temel dayanağının burada irdeleyeceğim eleştiri hattı ve buradan doğan toplum tahayyülü olduğunu düşünüyorum.

Başka bir deyişle, iddiam o ki, Mills'in bilgi sosyolojisinden ve giderek ana-akım sosyolojiyle derdinden neşet eden kavramsal bagaj, sonraki kurumsal/politik çalışmalarının kuruluş mantığına hatırı sayılır bir damga vurmuştur.

Dördüncü olarak, genel bilgi sosyolojisinden sosyolojik bilginin sosyolojisine doğru gerçekleşen odak kayması, epistemolojik eleştiriye (giderek, pozitivism eleştirisini) içerip ötesine geçen ve iktidar analizini odağa alan kurumsal bir eleştiriye (bürokratism eleştirisine) yol açmıştır. Self-refleksivitenin çok boyutlu (epistemolojik, ideolojik, kurumsal ve pratik) bir biçimde kendisini gösterdiği bu eşine az rastlanır konumlanma, araştırma odağı değiştiğinde self-refleksif dikkatin bu odak değişimlerine uygun olarak içerik değiştirmesine de imkân sağlamaktadır. Epistemolojik tercihlerin analizin odağına göre zımnî politiko-ontolojik kabullerle, meslekî iş bölümüyle, kurum içi iktidar ilişkileriyle, kurum dışı bürokrasiyle ya da muhtelif piyasa oyuncularıyla rabitalandırılması ancak bu sayede mümkün olmaktadır. Mills'in, kitabına uygun bir Marksist olmamasına rağmen, tam da kendinden sonraki tarih sosyoloji jenerasyonuna miras bırakacağı bir tür sol Weber yorumundan dolayı, kurumsal self-refleksif momente geçmeyi başarabilmesi dikkate şayan bir durumdur.

1. BİLİM KRİTERLERİ TOPLUMSALA AÇILIYOR: İÇSELLEŞTİRİLMİŞ İZLERKİTLE

Mills, sosyoloji serüvenine, bilgi sosyolojisi alanı içerisinde başlamış,⁶ o dönem saptadığı sorunları aşmada bilgi sosyolojisini bir imkân olarak görmüştür. Her ne kadar sonradan temel odağını "iktidar" üzerine kaydırmış olsa da bu ilk döneminde yaptığı analizlerin sonraki pek çok eleştiri noktasını nüve hâlinde içinde barındırdığını görmek önemlidir.

⁶ Mills, Wisconsin Üniversitesi'nde 1939'da girdiği doktora programını, 1942'de, "A Sociological Account of Pragmatism: An Essay on the Sociology of Knowledge" [Pragmatizmin Sosyolojik Bir Açıklaması: Bilgi Sosyolojisinde Bir Deneme] başlıklı tez çalışmasını vererek tamamlamıştır. Bu tez çalışmasının kitaplaştırılmış versiyonu için (Bkz. Mills, 1969a.)

Mills'in bu dönemdeki temel meselesi, pozitivism ile görececilik arasında cereyan eden "mutlakçı ikilem"den kaçmaktır. Bu amaçla ilk olarak, pozitivist bilim anlayışının temel ön kabûllerini sorunsallaştırır:

Düşünür, teknik bir söz dağarcığını terimleri ve sınıflandırmalarıyla edinirken, tabir caizse, bir dizi renkli gözlük edinmektedir. O, teknik biçimde renklendirilmiş ve örüntülendirilmiş bir nesnelere dünyasına bakmaktadır. (...) Farklı teknik seçkinler, farklı kavrayış kapasitelerine sahiptir. Empirik doğrulama, basit ve pozitivistçe aynavari bir işlem olamaz. Bu yüzdendir ki, herhangi bir doğrulama modelinin gözlemsel boyutları, kullanıcılarının seçici dilinden etkilenir. Ve bu dil, sosyal-tarihsel damga olmadan olmaz (Mills, 1940, s. 322).

Mills'in geçerlik ve doğruluk kıstaslarının toplumsal karakterini vurguladığı aşikârdır; "teknik seçkinler" in ve bunların çizdikleri kavramsal çerçevenin belirleyiciliği söz konusudur. Mills'in bunun ardından, "teknik seçkinler" i dil oyununa gömülü dilsel bir cemaat olarak, bu cemaatin dilini ve kavramlarını da cemaat-içi uzlaşımın ürünleri olarak tanımlaması, kısacası görececi bir pozisyon alması beklenebilirdi. Ancak Mills bunu yapmaz çünkü ona göre görececiliğin argümanları, tıpkı pozitivisminkiler gibi, "epistemolojik formların karakterini ve statüsünü açık bir şekilde görmezden gelmektedir" (1940, s. 323). Bu noktada Mills'in, görececi yaklaşımları, bilimsel bilgiyi üreten topluluğu genel toplumdaki kopuk bir kendinde sosyallik olarak görmekle itham ettiğini söylememiz mümkündür. Biri bilimsel bilgiyi, diğeri ise bilim topluluğunu toplumsal etkiye kapatan pozitivism ve görececilik ikiliğini aşmada, Mills'e göre bilgi sosyolojisine önemli bir rol düşmektedir:

Bilgi sosyolojisinin savları, "mutlakçının ikilemi"nden kendini kurtarır; bunun nedeni, bir doğruluk derecesine atıfta bulunabilmeleri ve doğru olmalarına yol açan koşulları kapsayabilmeleridir. Yalnızca koşullu savlar, bir perspektiften diğere tercüme edilebilir. Savların az ya da çok doğru olasılıklar olarak ifade edilmeleri en uygundur. Bilimsel araştırmanın kendini doğrulayan/düzelten bir şey olduğunu ancak bu yolla tasavvur edebiliriz (Mills, 1940, s. 323-324).

Burada, her ne kadar Mills bu terimle ifade etmemiş olsa da bir self-refleksivite olanağı bulunmaktadır. Zira eğer sosyoloji açısından düşünürsek, buradan hareketle kendini doğrulayan/düzelten ve dolayısıyla bizzat kendisini sorunsallaştırabilen bir sosyoloji tahayyül edilebilir. Böylesi bir self-refleksivitenin yaşama geçirildiği noktada, "sosyal bilimin yeni ölçütleri, bilgi sosyolojisi araştırmalarından çıkabilir" (Mills, 1940, s. 324).

Buradaki self-refleksif imkân hiç kuşkusuz ancak başlangıç düzeyindedir; dolayısıyla Mills'in bilgi sosyolojisine yüklediği görev üzerinden self-refleksivite kapısını daha fazla zorlamak gereksiz olacaktır (kaldı ki bu Mills'in de daha sonra vazgeçeceği bir projedir). Fakat öte yandan, Mills'in yine aynı dönemde yazdığı bir diğer makalede, ikiliğin her iki ucu açısından da araştırma dışı olan izlerkitleye başvurması, sonradan geliştireceği temel eleştirileri açısından oldukça önemli bir imkân sağlamaktadır: "...düşünürün doktrini ve daha da ötede düşüncesi, duyarlı bir izlerkitleye doğru yöneldiğinde, bu, farkında olsun ya da olmasın, izlerkitesinin faaliyetleri ve değerlerince tanımlanan "problemler" e cevap verdiği anlamına gelir" (Mills, 1939, s. 675). Düşünürün bu şekilde koşullanmış olması, Mills'e göre dilsel sürecin kendisinde tezahür eden bir durumdur: "...düşünür, izlerkitlesi tarafından 'koşullanır'; zira iletişim kurmak, anlaşılır olmak için sembollere öyle anlamlar 'vermesi' gerekir ki, bu semboller izlerkitlede kendi tepkilerinin aynısını uyandırabilsinler. O halde düşünürün,

düşüncesini dil aracılığıyla 'dışsallaştırma' süreci, izlerkitlenin kontrolü altında, anlam için esas olan ortaklık sayesinde gerçekleşir" (1939, s. 678). Mills'in düşünürün izlerkitlesi ile ilişkisini açıklamak için ödünç aldığı kavram George Herbert Mead'e aittir: "genelleştirilmiş öteki". Gelgelelim kavramı Mills'in elinde can alıcı bir dönüşüme uğrar:

Benim genelleştirilmiş öteki kavramlaştırmam, bilgi sosyolojisindeki kullanımı açısından, Mead'inki ile can alıcı bir hususta farklılaşmaktadır. Ben, Mead'in yaptığı üzere, genelleştirilmiş ötekinin 'tüm toplum'u kapsadığına inanmıyorum; daha ziyade bu kavram, seçilmiş toplumsal kesimleri temsil eder. Mead'in bu hususta vurguladığı ifadeler, bana göre, yetersiz bir toplum teorisinin ve belirli demokratik kanaatlerin sonucudur (Mills, 1939, 672d).

Mills, genelleştirilmiş ötekini, "sosyal süreçlerin düşünce süreçlerinin içine ne biçimlerde belirleyiciler olarak girdiğini göstermede" kullanmak istemektedir. Genelleştirilmiş öteki, artık, "düşünürün söyleştiği içselleştirilmiş izlerkitledir: sosyal davranış ve deneyim alanına dâhil edilenlerin sahip olduğu odaklanmış ve soyutlanmış bir tutumlar bütünlüğü. Zihne dâhil edilen seçilmiş ve sonrasında seçici sosyal deneyimlerin yapısı ve içerikleri, düşünürün hitap ettiği ve sosyal anlamda sınırlanmış ve sınırlayıcı olan genelleştirilmiş ötekiyi teşkil eder" (Mills, 1939, s. 672).

Mills'in bu kavramı işlemselleştirmeye dönük önerisinin uygun ve hatta özgün olup olmadığı kuşkusuz başka konudur. Burada önemli olan, Mills'in daha sonraki dönemlerine damgasını vuracak patikaya daha o zamanlardan girdiğidir. Nitekim Mills, "içselleştirilmiş izlerkitle"yi yetersiz ve homojenleştirici bir toplum teorisinden koparıp kendi sosyal bağlamına oturtuktan sonra, geniş toplumla farklı bir biçimde ilişkilendirme girişiminde bulunur: "Genelleştirilmiş öteki, bir yandan, düşünme süreçlerinin sonucunun işleyişinde ve koşullanmasında yer alan bir unsurdur; bir mantık aygıtının işlediği yataktır. Diğer yandan ise, kültürel biçimlerin örgütlü tutumsal içerimleri, kurumsal ethos ve iktisadi sınıfların davranışları tarafından oluşturulur" (Mills, 1939, s. 676).

Mills'in zihninde, dönemin Amerikan sosyologlarının zihnindekilerden kökten farklı ve katmanlı bir toplum tahayyülü filizlenmeye başlamıştır. Nitekim Mills, ilkin bilgi sosyolojisinin problemler alanı içerisinde Mead'de görüp saptadığı, eleştirilmesi gereken bir toplum tahayyülünün izini, sonradan şimdi göreceğimiz "sosyal çözülme" teorisyenlerinde de sürecektir. Başka bir deyişle Mills'in bilgi sosyolojisi çalışmalarından ona kalacak olan, bilgi sosyolojisi alanına dair girişimleri değil, bu girişimleri sırasında yakaladığı bir toplum tahayyülünün "arkaplan sayıltıları" nı (Gouldner, 1970) deşifre etmeye dönük bir iktidar analizi olacaktır. Bilim sosyolojisinin problemler alanından sosyopolitik iktidar analizinin problemler alanına geçişin düğüm noktasında yer alan bir makalesindeki şu pasaj, bu geçişin semptomlarını net bir biçimde göstermektedir:

Tipik biçimiyle patologlar, yapısal bir bütün inşa etme teşebbüsü göstermemişlerdir. Bütünlükler söz konusu olduğunda ise bunu 'toplum', 'sosyal düzen' ya da 'sosyal örgütlenme', 'görenekler ve kurumlar' ve 'Amerikan kültürü' gibi kavramlarla ele almışlardır (...) Bu terimler, farklılaştırılmamış varlıkları temsil etmektedir. İşaret ettikleri her şey, sistematik bir biçimde tektiptir. 'The' gibi bir terimin eleştirel olmayan bir kullanımı (the society), bir yazarın homojen ve uyumlu bir bütüne ilişkin siyaseten hayati bağlamlarda gizli varsayımlar üretmesine izin verir (Mills, 1943, s. 172).

2. THE SOCIETY'NİN AHLAK BEKÇİLERİ: SOSYAL PATOLOGLAR

Mills'in, sonrasında tarihsel sosyoloji girişimlerine de miras kalacak olan yapı kavrayışı, sosyal çözülme teorisinin açık ya da örtük kavramsal bagajına yönelik derinlemesine eleştirel analizlerinden belirleyici izler taşır. Sosyal çözümcilerin toplum tahayyülleri ve buradan doğan araştırma gündemleri, göreceğimiz üzere, sosyoloji ile sosyal hizmet (ABD'deki adıyla, *social work*) arasındaki farkı silikleştirecek bir nitelik arz etmektedir. Mills'in bu tarza karşı geliştirdiği sistematik eleştiriye geçmeden önce, onun tarihsel köklerine ve gelişim seyrine bakmak faydalı olacaktır.

Amerikan tarihinde sosyolojiye yönelik ilginin ilkin köleci Güney'de ortaya çıktığı, sarsıcı bir bilgi olsa gerek. İç Savaş'tan önce Güney'de August Comte'un çok ciddi bir etkisi vardır, hatta 1854'te kaleme alınmış olup Amerikan sosyolojisinin *resmî* tarihinde yer almayan iki çalışma dahi bulunmaktadır: George Fitzhugh'a ait "Güney İçin Bir Sosyoloji ya da Açık Toplumun Başarısızlığı" (*Sociology for the South or Failure of Free Society*) ve Henry Hughes'a ait "Sosyoloji Üzerine İncelemeler" (*Treatise on Sociology*) (Martindale, 1976: 124). Comte'un düzen mefhumunun köleci statükoyu pekiştirmede bir rol oynadığı düşünülebilir. Bilhassa Fitzhugh, "idealist ilkelerden, düşüncenin kendisinden, aydınlardan ve ütopyalardan hoşlanmayan" (Horkheimer, 2002, s. 71) *ortak duyusuyla*⁷ övünmekte, yerleşik köleci ortak duyunun doğal haklılığından söz etmektedir.⁸

Öte yandan, İç Savaş öncesindeki Kuzey'de herhangi bir türden sosyolojiye yer yoktur. Keat ve Urry (2001, s. 148), "Durkheim'in sosyalin kendine özgü karakterine olan inancı ile Amerikan sosyal biliminin bireyciliği arasındaki açık uyumsuzluktan" söz ederlerken, feodalite geçmişi olmayan yeni kıtada birey-üstü herhangi varlık mefhumunun gelişmediğini, kadim sınıflarla mücadele geçmişi olmayan orta sınıfların birey-üstü bir toplum sözleşmesine ihtiyaç duymadıklarını anlatmış olurlar. Nitekim "ilk dönemlerdeki pek çok Amerikalı açısından toplum, kasaba mitinglerinde kişiler arasında kurulan bir dizi anlaşma, her ne zaman sorun çıkarırsa değiştirilebilir bir şey demektir[r]" (Martindale, 1976, s. 123). Sosyolojimizden bir büyük ismin gözlerden biraz uzak kalmış bir makalesine atıfta bulunursam:

Puritan protestanlığın ahlak vaizlerinden tutunuz New York'un fabrikatörlerine, Chicago'nun toptancı kasaplarına, Orta ve Garbi Amerika'nın *frontier* çiftçilerine kadar her kafaya hâkim olan bir şiar vardı: her fert zekâ ve teşebbüsüne güvenerek kendi dünyasını yapmalı ve bunun önüne hiçbir otoritenin kuvveti geçmemelidir (Berkes, 1938, s. 21-22).

Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyolojinin bir bilgi alanı olarak imkân dâhiline girmesi, ancak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki toplumsal reform hareketleri sayesinde olmuştur (Coser, 1997, s. 291-296; Faris, 1967, s. 3-19). Yerleşik değerlerdeki sarsıntıların, geleneksel kurumlardaki güvenilirlik

⁷ Türkçe literatürde "common sense"i "sağduyu" olarak çevirmeye dönük hatalı bir tutum söz konusudur. Oysa ortak duyu (common sense) ile sağduyu (good sense / bon sens) arasında, siyaset teorisinden doğru gelişen, anlamlı bir ayrım bulunmaktadır. İncelikli bir tartışma için "sağduyu"yu kamuoyunun (public opinion) anlamsal temeline yerleştiren Habermas'a (2002, s. 181-201) ya da ortak duyu ile sağduyuyu birbirinin karşısına yerleştiren Gramsci'ye (1986, s. 195) bakılabilir.

⁸ "Doğru kararlara varan insanlar genellikle tutumlarını yanlış nedenlerle açıklarlar, çünkü soyutlama yapmaya yatkın kişiler değillerdir (...) Felsefe, tartışmada onları her zaman yenik düşürür, yine de içgüdü ve sağduyu haklı, felsefe haksızdır. Bu her zaman böyledir, çünkü felsefe gözlem yapmaz ve dar, yetersiz temellerden akıl yürütür" (Fitzhugh'dan aktaran Horkheimer, 2002, s. 71).

yitiminin, yükselen kargaşa ve sefaletin sebebinin “ahlâkî çöküntü” olduğu düşünülmektedir. Dönemin Protestan kiliseleri bu dönemde reform hareketine aktif katılım gösterirler.⁹ Protestan inanışından beslenen bu reformcu etik, ABD’de sosyolojinin ortaya çıkışıyla birebir bağlantılıdır. Bunun izini doğrudan Amerikan sosyolojisinin kurucu figürlerinde sürmek mümkündür. *American Sociological Association*’ın (ASA) ilk başkanlarından Franklin H. Giddings’in, George E. Vincent’in ve William I. Thomas’ın babaları rahip ve din adamlarıydı. Daha da ilginç, 1908 ila 1928 yılları arasında düzenli bir sıra içerisinde ASA’nın başkanlık ve başkan yardımcılıklarını yapmış olan William G. Sumner, Albion W. Small, George E. Vincent, Edward C. Hayes, James P. Lichtenberger, Ulysses G. Weatherly, John L. Gillin ve John M. Gillette gibi isimlerin birer sosyolog olmadan önce bizzat Protestan vaizliği yapmış kimseler olmalarıydı (Coser, 1997, s. 291). Nitekim Robert E.L. Faris de (1967, s. 10) bu listeye, yine dönemin başkanlarından Charles R. Henderson’ın bir vaiz, Ellsworth Faris’in bir misyoner ve vaiz, Ernest W. Burgess’in ise bir vaizin oğlu olduğunu eklemektedir.

Her ne kadar sekülerleştirilmiş ve empirik çalışmaya yapılan bir vurguyla desteklenmiş olsa da söz konusu dinsel içerik ve bundan beslenen meliorist inanç sözü geçen sosyologlarda kuvvetli bir biçimde varlığını sürdürmektedir. “Ahlakî çöküntü”den “sosyal çözülme”ye doğru gittikçe bir kavram sekülerleşmesine tanıklık etmekteyizdir ama Mills, kendi deyişiyle “sosyal patologlar”ın metinlerindeki ahlakî içeriği bizzat kendi kullandıkları terimlerden hareketle saptar. Mills’in aktardığı pasajlarda, “günah”, “ayıp”, “başbozukluk”, “birlik-beraberlik”, “bozulma”, “azim ve sadakat”, “vicdansızlık”, “fedakârlık”, “özgür bir ulusun saygıdeğer üyeleri” gibi ifadelerle bol miktarda rastlanmaktadır (Mills, 1943: muhtelif dipnotlar). Bu ve benzeri ifadelerin bilimsel analize açık olmadığı aşikârdır.

Mannheim bir keresinde “Amerikan sosyolojisinin bilindik meseleleri, gündelik hayatın dolaysız gereklerinden doğar” (1998, s. 186) demişti. Burada “ütopik” olmayan bir pratiklik idealinin söz konusu olduğunu saptayan Mills’e göre “yalıtık ve acil problemlerin ‘gerçek’ problemler addedilmesi, katlanarak büyüyen ve yayılan bir toplumun temel özelliği olabilir (...) Betimsel bir söylem tarzı ve yoğun gazetecilik tadı veren ‘sörvey’, yeni alışkanlıkların ortaya çıktığı ve şehirlerin inşa edilmeye başlandığı, yayılmakta olan bir toplumun zihinsel refakatçileridir” (1943, s. 168).

Bunun, dönemin reform dalgasının ürünlerinden olan “sosyal çalışma” tarzıyla doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Nitekim “[Amerika’daki] pek çok insan, Almanya’da ‘sosyal politika’ olarak adlandırılan başlık altında muamele görmektedir” (Mannheim, 1998, s. 186). Toplum, buna göre, gündelik hayatın ahenkli idamesini zora sokan birtakım *problemlerden* mustarıptır. Muhafazakâr iyimser inanca dayalı, hayatın *düzeltilbilirliği* inancını pekiştiren reformcu etik, sosyal çalışma pratiğinin temel motivasyonunu teşkil eder. Amerikan sosyolojisinin saha araştırması pratikleri, devlet kurumlarının sevk ve idare ettiği sosyal çalışma pratikleriyle sıklıkla kurumsal iç içelik sergiler. Öyleyse dönemin Amerikan sosyolojisinin dayandığı veri setinin önemli kısmının bizzat sosyal çalışma alanında

⁹ Protestan kiliselerinin reform hareketiyle etkin bağ kurması, Coser’a (1997, s. 292-293) göre iki sebepten ileri gelmektedir. İlk olarak; İç Savaşı izleyen ilk on yıllarda statükonun destekçisi olan Protestan mezheplerinde, 20. yüzyılın başlarında, çığ gibi büyüyen ve göçle beslenen sefalet mahalleleri, bunun karşısında alabildiğine şaşaa ve debdebe içinde ‘barbarca’ yaşanan yaşamlar ve diğer yandan yükselmekte olan işçi hareketlerine yönelik kanlı şiddet sonucu, ciddi eleştirel sesler yükselmeye başlamıştı. İkinci sebep ise, dinsel kurum ve düşüncelerin bu dönemde yaşadığı itibar kaybıdır. Nitekim hem dinsel kurumların açtığı kapılar gitgide azalmakta hem de din adamlarının maddi yaşam koşulları sürekli kötüleşmektedir. Dolayısıyla Protestan din adamlarının toplumsal reforma yönelmesinde, ahlaki değerler kadar maddî koşulların yarattığı güvensizliğin de etkisi büyüktür.

ya da bu alanın çalışma mantığı aracılığıyla geliştirilmiş olmasına şaşmamak gerekir.¹⁰

Gündelik ‘problemler’e bu temelde yöneltilen ilgi çocuk çeteleri, çocuk suçları, göç politikaları, gettolar gibi hususlara yoğunlaşmaya yol açar. Buradaki zımnî toplum tahayyülü, ilk bakışta sosyal çözülme ve sosyal patoloji kavramları temelinde yükseliyor gibidir. Zira mercek altına alınan konular, sosyal çözümlecilerce *patolojik durumlar* olarak ele alınmıştır. Gelgelelim, biraz dikkatli bakıldığında, sosyal çözümlecilerin çalışmalarında aslında birbirine oldukça yakın anlamlar taşıyan ve çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan bir grup kavramın, bir kavram kümesinin merkezileştiği görülür. “Uyarlanma/ıslah edilme” [*adjustment*], “intibak etme” [*adaptation*] ve “uyumlanma” [*conformity*] gibi kavramlardan mürekkep bu küme, “hayatta kalma” [*survive*] gibi kavramlar eliyle biyolojikleştirilmeye de hemen her zaman açıktır. Sosyal patologların kavramsal çerçevesi, “normlardan sapma”, “kültürel gecikme” [*cultural lag*] gibi kavramlarla tamamlanır. Mills, sosyal patologların olduğu gibi kabul edilmiş bir normlar sisteminin verili hale getirdiğine işaret ederken bu hususta önemli bir yere dikkat çeker:

Normların niçin ihlal edildiği sorusunu yanıtlamanın kolay yolu, ‘toplumsal yasaklar’ı parçalayan biyolojik dürtülere gitmektir. Eklektik bir kes-yapıştır psikolojisi, bu kolay analiz için bir temel sağlar. Böylece, biyolojik bir sosyal sapma teorisi aracılığıyla, oldukça kapsamlı bir sorunsallaştırmanın önü kesilir. Artık sapmaların ‘açıklanması’, daha fazla ‘sosyalizasyon’un gerektiği yollu yapılabilir. ‘Sosyalizasyon’, ya ahlakî bir vasıf şeklinde kullanılıyor olup tanımsızdır ya da bizzat kendileri tanımsız olan normları ima eder (Mills, 1943, s. 169).

Bu noktada, Mills’in sosyolojik muhayyilesi içerisinde belirli türden bir “yapı” kavramının doğmakta olduğunu fark etmek oldukça önemlidir. Mills’in bu dönemdeki derdi aslolarak sosyal patologların “yapı”yı görmelerini engelleyen sınıfsal ve ideolojik kısıtları ortaya koymaktır. Sosyal patologlar, üzerine eğildikleri problemlere *yapısal* problemler olarak değil bireylerden mürekkep kitlelerin sebep olduğu *sistemik* problemler olarak davranmaktadır. Mills’in göç literatüründen verdiği örnek bilhassa çarpıcıdır:

Amerikan kültürünün en önemli olgusu olan göç, yapısal ve sınıfsal konumları görmezden gelmeye meyillidir ve bunun tam da nedeni, her yeni göçmen dalgasının bir önce gelenlerin düşük-sınıf konumuna yerleşmesi ve eski göçmenlerin sınıf konumunu yükseltmesidir. Bu yüzdendir ki patologlar, tipik biçimiyle, konumlara bakmak yerine problemlere bir birey, sözgelimi çevreye “uyarlanan” veya asimile edilen veyahut Amerikalılaştırılan bir göçmen açısından bakmaktadır. Göçle ilişkili sınıfsal yapı problemlerine bakmak yerine, problemleri, bireylerin ulusalcı asimilasyonu ile ilişkili bir göçle tesis etme eğilimi söz konusudur. Bazı bireylerin Amerikan hiyerarşisinde yükselme şansı bulunduğu gerçeği, sınıfsal tavanı görme şansını tam anlamıyla azaltmaktadır. Bu koşullar altında söz konusu yapılar düzensiz ve mesnetsiz görülmekte ve açıklamaları da muhtemeldir ki, *sınıf konumu* açısından değil *statü davranışı* açısından yapılmaktadır (Mills, 1943, s. 171).

¹⁰ Faris, sosyal çalışma alanı ile Amerikan Sosyolojisi arasındaki sıkı bağı, kent çalışmaları üzerinden göstermektedir: “Birleşik Devletler’deki sosyal sörveyler ve popüler betimleyici ifşaatlar, Shame of the Cities (Kentlerin Utancı) adlı çalışması ile Robert E. Park’ı teşvik eden Lincoln Steffens’in yazıları başta olmak üzere, bu konuya (kent konusuna b.n.) fazladan bir dikkat yöneltmişlerdir. (...) Chicago’da erken dönem kent çalışmalarından biri, Charles Richmond Henderson’ındır. Henderson, yoğun ahlaki eserler ortaya koymakla birlikte, üniversitenin ve bölümün ilk yıllarında, kentin muhtelif alanlarına gözlem yapmak üzere düzenli olarak öğrenci göndermiştir. Bu öğrencilerden biri olan Ernest W. Burgess, birtakım cemaat üyeleri ile çok sayıda iş görür bağlantı kurmuş, bu çalışmaların birçoğu sosyal çalışma alanında olmasına karşılık, daha sonra ortaya çıkacak kent çalışmaları için önemli veriler ortaya koymuştur” (Faris, 1967, s. 52, italikler eklenmiştir).

Burada eleştirel sosyolojide (ve bilhassa tahakküm süreçlerine odaklanmış, Marksist ya da Marksist olmayan tarihsel sosyolojide) pek çok kez karşımıza çıkan bir yapı kavrayışını görmekteyiz. Kuşkusuz Mills, “yapı”nın ne olduğuna dair bir analize girmiş değildir ve bu anlamıyla klasiklerdeki anlamı verili kabul ettiği söylenebilir; yine de gerek sosyal çözümlere gerekse de yalıtık empiristlere dönük eleştirilerinde dile getirdiği yapı kavrayışı, kanımca yapıların *gerçekliğine* dönük vurgusuyla, nominalist değil realist bir mahiyet arz etmektedir. Nitekim Mills açısından sosyolojik tahayyül, tam da bu yapıları görebilme gücünün adı olacaktır ki burada bence Mannheim’ın dolaysız bir etkisi bulunmaktadır: “İnşa edici düşünmek, inşa edici bir tahayyül vasıtasıyla, içinde olguların bizzat yer aldığı ama gerçekliğin herhangi tekil bir parçasının dolaysız gözlemlenmesi suretiyle keşfedilemeyecek bir yapı inşa etmektir” (1998, s. 189).

3. SOSYOLOJİNİN BİR KURUM OLARAK BÜROKRATİKLEŞMESİ

Yukarıda tanımlanan türden ‘problem’lerle hemhal bir sosyoloji pratiğinin belirli türden bilgiler üretmesi gerektiği aşikârdır. Bu sosyoloji pratiğinde içerilen toplum tahayyülünü gördüğümüz üzere net bir biçimde sergileyen Mills, bunun ardından bu bilginin üretilme biçimine odaklanarak bir kurum olarak sosyolojinin diğer kurum ve mekanizmalarla ilişkisine yönelir. Buradaki ilk saptama, sosyolojinin ‘problem’leri tanımlama biçiminin resmî kurumların tanımlama biçimiyle örtüştüğüdür; gelgelelim bu sosyolojinin alıcısı sadece resmî kurumlar değildir.

Taşıdığı bilim kavrayışından dolayı sosyoloji, öncelikli ve moleküler hususlarda nicel, birikimli (tekrarlı-sürdürülebilir) bilgi üretmeyi amaç edinecek tarzda kurumsallaşır. Bu türden bir *modus operandi*, kayda değer bir işgücü (teknisyenler ve yöneticiler) ve mali kaynağa (sponsor ve destekçiler) ve yanı sıra tüm bunları bir araya getiren özgün bir örgütlenmeye gereksinim duyar. Bu özgün kurumsal örgütlenmeler, Mills’in (1953, s. 267) zamanında, bilhassa üç yerde merkezilemiştir: Reklam ajansları, kamuoyu yoklama ajansları ve akademik ve/ya hükümete ait araştırma birimleri.

Bu türden bir yönelim kaçınılmaz olarak araştırmaların mahiyetine de belirleyici etkilerde bulunur. Nitekim Mills’in verdiği isimle “moleküler tarz”ın kurumsallaşması “çoğunlukla öncelikli problemler üzerinde uygulamalı bir odaklanmayı gerektirir, nitekim söz konusu öncelikli problemler, belirli pratik –yani parasal ve yönetsel– eylem seçenekleri oluşturmak üzere sunulmuştur” (1953, s. 267). Elbette bu çalışma tarzı bedeliyle gelir: “Yöntem’in yüksek maliyeti yüzünden icracılar sıklıkla çalışmalarının ticari ve bürokratik yararlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır ve bu da çalışma üsluplarını ciddi bir biçimde etkilemiştir” (Mills, 2016, s. 91). Mills, buradaki paradoksu kusursuzca yakalar; doğa bilimleri nesnellliğini hedef belirleyen bir pratik, bizzat nesnellüğün tahribatıyla sonuçlanmıştır. Bunun temel sebebi, söz konusu pratiğin *kamuya* değil “belirli ilgi/çıkarlara ve kafa karışıklıklarına sahip özel müşteriler”e hitap etmesidir:

...hangi ölçekte olursa olsun saf moleküler çalışma ister idarî ister ticarî pratik ilgi/çıkarların taşıdığı kaygı ve endişelerce yönlendirilir, taşıdığı sorumluluk bunlara karşıdır. Öyleyse uygulama odaklı olmanın entelektüel inisiyatifi azaltma ve araştırmacı oportünizmini arttırma temayülü gösterdiğine kuşku yok gibidir. Araştırmacının bağımsız kalabilmesi teknik olarak mümkündür pek tabii fakat inisiyatifi ve taşıdığı ilgi/çıkar, gerçekte, müşterininki karşısında çoğu zaman ikincil önemedir; müşterinin ilgi/çıkarı, ucuz dergileri satmak da olabilir, orduya moral etkinliği de... (Mills, 1953, s. 268).

Bu tarzın dayandığı temel pratiklerden bir başkası da standartlaştırmadır. Bunun teknik ifadesi, “yüksek kodifikasyon ve düşük soyutlama düzeyi”dir (Mills, 1953, s. 269). Standartlaştırma pratiğinin temel nedeni, hatırı sayılır bir teknisyen grubunun çalışmasına duyulan ihtiyaçtır. Çok sayıda kişinin aynı anda eksiksizce çalışma konusunu kavrayıp üzerine çalışabilmesi ve sonuçların sonradan gelenlerce geliştirilebilir duruma gelmesi için bu türden düşük soyutlama düzeyi ve yüksek kodifikasyon elzemdir. Mannheim’ın (1998, s. 187) deyişiyle “[k]olektif, yani kesintiye uğradığında başkası tarafından sürdürülebilir bir araştırma, olgunun belirli bir basitleştirilmesini talep eder”. Bunun konuların standartlaştırılmasıyla sonuçlanacağı açıktır. Gelgelelim, bunun çok daha ötesinde moleküler tarz, konuların ele alınışının yani bizzat araştırma yönteminin standartlaştırılmasını talep eder. Mills (2016, s. 136-137), “liberal olmayan yeni pratikçilik” olarak tanımladığı bu yatkınlığı, birbirine açılan beş maddeyle serimler:

- 1) Sosyal araştırmanın aşama aşama tamamen rasyonelleşmesi ve standartlaşması sonucunda, bizzat entelektüel faaliyetin kendisi bürokratik bir operasyona dönüşür.
- 2) Bu türden operasyonel bir bürokratikleşme, sosyal araştırmanın bürokratik örgütler içerisinde gerçekleşmesine neden olur, böylelikle sadece devasa şirketlerin muhasebe servislerinde görülebilecek bir rutinleşme meydana gelir.
- 3) Bu gelişmeler, nihayetinde, araştırmacı akademisyenlerin entelektüel ve politik konumlanmalarında, fikirlerinin oluşum, seçim ve şekillenmesinde de etkili olur.
- 4) Bürokratik kanallardan gelen müşterilerin hedeflerine uygun bir *hizmet anlayışının* ve politik bakış açılarının benimsenmesi devamında doğal bir çıktı olarak kendisini gösterir.
- 5) Bu “yeni sosyal bilim”, kendi bağlamını aşarak toplumdaki bürokratik egemenlik biçimlerinin etki ve hegemonya alanlarını genişletmeye hizmet eder; bürokrasiye özgü teamülleri ve bir bütün olarak bürokratik ethosu hayatın diğer zihinsel, kültürel ve ahlaki veçhelerine bulaştırır.

4. BUGÜNLERE GELEN SALINIM: YALITILMIŞ EMPİRİZM GÖSTERİŞLİ TEORİYE KARŞI (MI?)

Amerikan sosyolojisine bir bütün olarak baktığımızda, bu yüksek kodifikasyona ve düşük soyutlama düzeyine sahip bürokratik tarzın (Mills’in deyişiyle, tarihsellikten “yalıtılmış empirizm”in) yanı sıra, Gösterişli Teori’yle ve saf metodolojiyle iştigal eden bir kesimin de var olduğu görülmektedir. Bu iki tarzın bir arada var olmalarını ve eğer varsa aralarındaki ilişkiyi nasıl kavramak gerekir?

Mannheim, bu hususta metodolojik bir çıkarımda bulunur: “Bana öyle geliyor ki Amerikan sosyolojisi, hem genel teorilere açılmaya ket vuran ama hem de bu tür teorileri pratik araştırmadan yalıtık biçimde muhafaza eden metodolojik bir asketizmden, teorilere karşı aşırı bir korkudan mustarıptır” (1998, s. 189). Bunu tam da tarihsel muadiliyle karşılaştırırsam; Amerikan sosyolojisi, adeta, kütüphanelerinde Grek ve Roma uygarlıklarından veya başka antik dinlerin tarihinden binlerce eser bulduran ama bunları kimselere okutmayan ya da bu eserlerde için fikirleri hiçbir şekilde kendi inançlarına ve ritüellerine bulaştırmayan orta çağ kiliseleri gibi davranmaktadır.

Gerçekten de Amerikan sosyolojisi, bilhassa metodoloji problemlerine eğilmiş kayda değer bir teorik literatüre sahiptir; sorun, bu literatürün pratik saha çalışmalarından yalıtılmasındadır. Mannheim, bu hususta önemli bir noktaya parmak basar: “...teorilere sahip olmak ama onları gerçekliğe uygulamamak, sterilizasyon sağlayacağı vehmiyle güvenliğe duyulan aşırı sevginin nişanesi olabilir” (1998, s. 189). Amerikan sosyolojisi teoriyi adeta zararlı addetmektedir. Nitekim bu tür bir koruma güdüsü, Mills’i takiben söylersem, sosyoloji alanında bürokratizasyona, bürokratik araştırmacı tipinin oluşmasına ve buna binaen entelektüel etkinliği öğrenilmiş bir küçümsemeyle karşılayan, teknisyen olarak yetiştirilmiş kuşaklara sebebiyet vermiştir.

Gelgelelim, kapalı kapılar ardında yöntem tartışmak, bizzat metodolojiyle iştigal edenlere dair bize bir şey anlatır. Nitekim Mannheim'a (1998, s. 190) göre "[a]bartılı 'metodolojik asketizm', sıklıkla, bilimsel ilham ve icat pınarlarının hepten kurummasının bir neticesidir". Bu tür bir asketizm, sosyolojik temelleriyle self-refleksif irtibatı kesilmiş ve tam ters istikamette empirik araştırmadan koparılarak uzmanlaştırılmış steril bir metodoloji kavrayışına neden olur. Öyleyse artık metodoloji, sosyolojik bilginin tüm ontolojik kökleriyle irtibatını yitirmesi bakımından teknik, herhangi bir tarihselliğe dokunamayacak hâle gelmesi bakımından ise soyut/yalıtık bir uğraşa dönüşmüştür. Mannheim'ın metodolojik asketizm olarak kavramsallaştırdığı bu geçirimsiz ikilik, Amerikan sosyolojisinin kurumsal pratiğinde yine geçirimsiz bir iş bölümüne, saha araştırmacısı ve (metodolojiyi salt soyut teorik bir uğraşa indirgemesi anlamında) teorisyen/metodolog arasındaki mutlak yarılmaya işaret eder. Bu ikisinin ortak özelliği, üzerine eğildikleri sosyal ilişkinin tarihsel yapısal karakterini göz ardı etmeleridir. Nitekim Mills, teorisyen/metodolog ve saha araştırmacısı arasındaki yarılmayı "tarih-aşırı" ve "tarih-altı" arasındaki yarıma olarak kavramsallaştırır (2016, s. 166). Mills'e göre burada "epistemolojik bir tercih" söz konusudur ve bu tercihi yapanlar, "tarih-dışı" olana doğru bir yönelim sergilemektedir (2016, s. 88).¹¹ Öyleyse yalıtılmış empirizmin yarattığı dertlerin çaresi Gösterişli Teori olamaz:

Eğer [ortak duyuya dayalı gündelik empirizmden] yalıtılmış empirizm aracılığıyla kurtulmaya çalışırsanız, mikroskobik ve tarih-altı bir düzeye dek geri gider ve ilgilendiğiniz yalıtılmış ayrıntıları ağır bir tempoda istiflemekle uğraşırsınız. Eğer ortak duysal empirizmden gösterişli teori aracılığıyla kurtulmaya çalışırsanız, ilgilendiğiniz kavramların içeriğini boşaltır ve onları açık seçik empirik dayanaklardan yoksun bırakırsınız; ayrıca bu yolda ölçüyü kaçırdığınız takdirde, inşa ettiğiniz tarih-aşırı dünyanızda bir başınıza kalma ihtimaliniz de var (Mills, 2016, s. 164-165).

Buradan birbirinden tamamen ayrı iki hata olduğu sonucunu çıkarmanın yanlış olacağını bu bağlamda tekrar vurgulamak önemlidir. Mills, bize, Gösterişli Teorinin alametifarikası olan kavram fetişizminin yalıtılmış empirizmin alametifarikası olan metodolojik kısıtlanmışlıkla birbirine paralel geliştiğini anlatmaktadır: "Bu iki sosyalbilimsel üslup da sosyal bilimin görevlerinden geri çekilişin örnekleridir. Yöntem ve teori üzerine mülâhazalar, kuşkusuz görevlerimiz üzerinde çalışmak için olmazsa olmazdır; fakat bu iki üslupta da bunlar birer kısıtlama haline gelir: Yalıtılmış empirizmin metodolojik kısıtlamaları, gösterişli teorinin kavram fetişizmiyle koşutluk içindedir" (Mills, 2016, s. 73). Birbirine zıt yönlere gidiyor gibi görünen bu iki yatkınlığın gerçekte birbirlerinin varlık şartı olduğunu, aralarında içsel bir ilişki olduğunu sergilemekle Mills'in işaret ettiği, kendi tarihsel bağlamını aşip bugünlere de sirayet eden teorik ve tarihsel bir sarkaçtır.

Mills'e göre saha araştırmacısı ve teorisyen/metodolog yarılmalarını ortadan kaldırmanın ve entelektüel usta olabilmenin yegâne yolu, "çalışma başındaki her sosyal bilimci[nin] kendi araştırma pratiği esnasında hem bir yöntembilimci hem de bir teorisyen olma[sıdır]" (2016, s. 162). Mills'in klasiklerin temel bir niteliğine ilişkin şu vurgusu, bunun nasıl mümkün olabileceğine dair ipuçları verir: "Klasik sosyologlar, bugünkü akademik disiplinlerin ya da uzmanlıkların sınır çizgileriyle kısıtlanmamışlardır" (1962, s. 3).

¹¹ Birebir konumuz olmamakla birlikte söz konusu yarıma bilim teorisi tartışmasına da tercüme edilebilir: "Mills, teorileştirme ile bilimsel süreçteki diğer safhalar arasındaki ilişkinin, teorinin 'kavram fetişizmi' tarafından çarpıtılması ve esir edilmesi anlamında son derece kırılğan olabileceğini öne sürmektedir. Benzer bir şekilde Mills, hipotezler, gözlemler ve empirik genellemeler yönündeki araştırma yöntemleri arasındaki ilişkinin, empirik araştırmacının 'metodolojik kısıtlanmışlık' tarafından çarpıtılması anlamında son derece katı olabileceğini iddia etmektedir" (Wallace, 1971, s. 21-22).

Buradan mevzubahis metodolojik kısıtlanmışlığın başat nedenlerinden birinin *disipliner kısıtlanmışlık* olduğu sonucuna pekâlâ varılabilir. Nitekim Mills'in "sosyoloji adına layık" (1963, s. 569) olanın sadece *tarihsel sosyoloji* olduğu vurgusu, disiplinler kısıtlanmışlığa dair radikal eleştirinin mütemmim cüzü şeklinde yorumlanabilir.

Gerçekten de, Mills sosyolojisi tek bir terimle ifade edilecekse o terim *tarihsel sosyoloji* olmalıdır. Nitekim "göğüs cebinde bir çeşit IBM sembolü asılı beyaz önlükler giyme hayalleri kuran" (Mills, 1963, s. 569), bürokratlara dönüşmüş Yüksek İstatistikçileri birinci kamp olarak, "mantıksal olarak kimsenin gözlemlerle desteklemeye teşebbüs bile edemeyeceği, oldukça genel bir düşünce düzeyi yönünde baştan yaptıkları seçim" (Mills, 1963, s. 571) sonucu insan deneyiminden kopan Gösterişli Teoricileri ikinci kamp olarak gören Mills, kendi rüşeym halindeki tarihsel sosyolojisini üçüncü kampa yerleştirir. Bu kampta Mills, sosyoloji tarihi içerisinde kendine yer açmaya çalışan her tarihsel sosyoloğun yaptığı gibi, klasik sosyologları yanına çağırır. "Klasik Marksizm'in en incelikli revizyonisti" (1963, s. 572) diye tanımladığı Max Weber'in hak ettiği ilgiyi görmediğinin ısrarla altını çizen Mills (ki hem kendisi hem de sonrasındaki tarihsel sosyologlar bu ilgi açığını kapatacaklardır) Max Horkheimer ve Theodor Adorno'dan George Simmel, Gaetano Mosca ve Robert Michels'e, Karl Mannheim ve Thorstein Veblen'den Joseph Schumpeter, Johan Huizinga ve Edward H. Carr'a adeta bir okuma listesi sunar. Tarihsel sosyoloji ve toplumsal tarihin birbirinin içine geçmesiyle disiplinler sınırları aşındıran ve sosyal yapı ve sosyal değişimi farklılaşmış tarihsel süreçleri içerisinde karşılaştırmalı yöntemlerle kendine inceleme nesnesi kılan bu üçüncü kamp, Mills'e göre şu türden sorularla hemhâldir: "(1) Üzerinde çalıştığımız her ne ise- bunun, bir bütün olarak toplum açısından anlamı nedir ve bu sosyal evren neye benzemektedir? (2) Bunun, bu toplumda yaygın olan erkek ve kadın tipleri açısından anlamı nedir? ve (3) Zamanımızın tarihsel eğilimi içinde bu dönem, kendini ne surette göstermektedir ve bizi sürüklüyor görünen bu ana akımın yönü nedir? Sosyoloğun incelemekte olduğu şeyin ne derece küçük-ölçekli olduğunun hiçbir önemi yoktur; o, ele aldığı konu hakkında böylesi sorular sormak zorundadır; ya da klasik sosyolojik çabadan vazgeçmektedir" (1963, s. 572).

Mills, tam da yukarıdaki soruların ışığında, Amerikan sosyolojisinin "bir bütün olarak toplum açısından anlamı"nı, bu toplum içindeki insanların yaşamındaki yerini, "kendini ne surette gösterdiği"ni ve "ana akımının yönü"nü ortaya koymaya çabalamıştır. Mills'in açığa çıkarmak istediği şey, dönemin sosyolojisinin bizzat kendine dair beslediği vehimlerin aksine, bu sosyolojinin ideolojik, politik, ekonomik ve kurumsal karakteridir. Başka bir deyişle Mills'in temel iddiası, sosyolojik bilginin ve onun üretildiği yerin akademi-dışı toplumsal mekanizma ve kurumlardan bağımsız olmadığını, tam tersine bunlarla bir koşullanma ilişkisi içerisinde olduğunu sergilemektir. Öyleyse Mills'in sosyolojisinde içkin self-refleksivite talebi/davetinin tarihsel sosyolojik ilgilerinden dolaysızca beslendiğini söylemek pekâlâ mümkündür.

SONUÇ: SOSYOLOJİNİN BİR "ALAN" OLARAK KOORDİNATLARI

Buraya dek geliştirdiğim analizi, birbirine açılan dört önerme aracılığıyla toplu bir biçimde ifade edersem:

- Mills mantığının, zihnin, dilin ve bir bütün olarak felsefi kategorilerin tarihsel niteliği haiz olduklarını, bu veçhile sosyal yapı ve ethosların dolaylı ya da dolaysız belirlenimine açık olduklarını, gelgelelim bunun sosyolojik olarak araştırılmalarına engel olmak şöyle dursun bizzat sosyolojik soruşturmanın önünü açtığını savunmuştur.

- Mills, Marc Bloch'un (1994, s. 20) veciz deyişiyile ifade edersem, "toplumsal olguların beslendiği plazmanın tarihsel zamanın bizzat kendisi olduğunu", öyleyse dolaysız şimdinin gerçekte tarihsel zamana gark bulunduğunu, "gündelik yaşamın dolaysız gerekleri"nin sosyal yapılar, mikroskobik gözlemlerin makroskobik kavramlara bağlı olduklarını ve "ortakduyu" denen şeyin¹² dönemin hâkim ethosu pragmatizm olduğunu savunmuştur.
- Mills akademinin kapalı devre bir karaktere sahip olmadığını, bir kurum olma vasfıyla kurumsal/politik ilişkilerden mürekkep ilişkisel bir bağlama oturduğunu, Amerikan sosyolojisinde cisimleşen sosyoloji anlayışının mevcut sosyal düzeni doğallaştırma ve yeniden-üretme rolünü üstlendiğini ve bu tür kurumlaşmanın yol açtığı bürokratizasyonun yeni türden bir sosyoloji bürokrati ürettiğini savunmuştur.
- Mills saha araştırmacısı ve Gösterişli büyük Teorisyen yarılmasının rastlantısal olmadığını, bunların teorik olarak tarihsel yapı ve mekanizmaları göz ardı eden ortak bir epistemolojiye dayandıklarını, pratikte ise kurumsal bir iş bölümünün parçaları olarak tezahür edip birbirlerini beslediklerini savunmuştur.

Alan araştırmacısı ile Gösterişli büyük teorisyen arasında, salt teorik tartışma içerisinde kalındıkça yakalanamayacak, kurumsal nitelikli bir ilişkinin söz konusu olduğunu bu noktada bilhassa vurgulamak gerek: Alan araştırmacısı ile Gösterişli büyük teorisyen arasındaki ilişki, ancak sosyoloji "alan"ının yeniden-üretiminde üstlendikleri rollerle açığa çıkarılabilir. Sözelimi Horton (1964), Mills'teki bu kavrayışı izleyerek, bürokratik yapılanma içinde zımnî biçimde kendisini gösteren bir iş bölümüne dikkat çekmiştir: Alan araştırmacısı, orta-boy teorisyen ve meslekî ideolog. Horton, tıpkı Mills gibi, sosyoloji alanının bizzat kendisini sorunsallaştırdığı içindir ki, "değerden-arınık alan araştırmasının arkasındaki 'değerden-arınık' [orta-boy] teorisyen"i (1964, s. 294) ve 'değerden-arınık bilim' kültürünü geliştirip bilim topluluğunun standartlarını çizen bilim felsefecisi ya da bilim sosyologu olarak meslekî ideologu görebilmiştir.

Alanın içine gömülükken görünmez hâle geldiği olgusu, bizatihi sosyoloji alanı için de geçerlidir. Birbirinden bağımsız parçalardan oluşuyormuş gibi görünen sosyoloji alanını bütünlüklü ve belirli bir iş bölümüyle yeniden üretilen bir alan olarak kavramak, ancak buraya dek anlattığım, yapıları ortaya çıkarmaya odaklı sosyolojik muhayyile sayesinde mümkün olmuştur. Sosyolojiyi ve genel olarak akademi alanının kendisini bizzat sosyolojik soruşturmaya açan bu muhayyile aynı zamanda sosyoloji açısından oldukça yüksek ve esaslı bir self-refleksiviteyi de açığa çıkarmaktadır. Burada, sadece sosyalbilimsel bilginin doğruluk ve geçerlik kriterlerini ya da sadece bilim insanının norm ve motivasyonlarını değil bizzat bilginin üretildiği yerin kurumsal, ideolojik ve politik bağlamını açığa vuran bir self-refleksivite söz konusudur.

Bir bütün olarak bakıldığında, Mills'in analizinin odağı değiştikçe self-refleksivite talebinin dönüşüm geçirdiğini görmek (epistemolojik eleştiriden ideolojik eleştiriye doğru gerçekleşen bir geçiş) bilhassa çarpıcı. Bir anlamda, dilsel, kültürel bir bağlamdan politik, kurumsal bir bağlama geçiş olarak da okunabilir bu. Bilgi sosyolojisi incelemeleri içerisindeyken ulaşılan toplum ve yapı kavrayışı, sonraki analitik çerçevelere dayanak teşkil etmiştir. Her halükârda, bir yan çıktı olarak, Mills'in erken dönem bilim-sosyolojik, epistemolojik ilgileri ile geç dönem politik, ideolojik ilgilerinin belirli izleklerde (bilhassa sosyoloji etkinliğinin bizzat kendisi üzerine kafa yorarken) süreklilikler arz ettiğini gösterebildiğimi umuyorum.

¹² "Ortak duyuya dayalı gündelik empirizm, içinden çıktığı şu veya bu topluma özgü varsayım ve klişelerle doludur; çünkü görülecek olanın ne olduğunu ve bunun nasıl açıklanacağını belirleyen, ortak duyudur" (Mills, 2016, s. 164).

Sonuç olarak; sosyolojinin (ve genişleyen halkalar şeklinde sosyal bilimin ve bilimin) bir “alan” teşkil ettiğini, yani (sosyal-)bilimsel faaliyetin belirli türden sermayelerin belirli bir konular bütünü içerisindeki belirli failer tarafından belirli ilgi/çıkarlar etrafında işe koşulduğunu Bourdieu’den beri biliyoruz. Bu, sosyolojinin sosyal koordinatlarına yönelik oldukça yüksek bir self-refleksivite düzeyidir. Sergilediğimi umuyorum ki bunun sosyoloji açısından en ilk sistematik ifadelerinden biri Mills tarafından gerçekleştirilmiştir. Epistemolojik analizden kurumsal analize doğru gerçekleşen kuşatıcı bir geçişle mümkün olmuştur bu. Mills, hiç şüphesiz ki, gözlerimizin önüne serdiği, değilse en azından ipuçlarını gösterdiği imkân ve ihtimalleri sonuçlarına dek götürmemiştir. Gelgelelim, sosyal bilimlerin self-refleksif ufkunun gelişiminde reddedilemez bir role sahiptir. Ve Mills’in anlattıkları bugün bize enikonu aşına geliyorsa bunu Mills’in başarı hanesine yazmak gerekir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (1990). *Thinking Sociologically*. New York: Blackwell Pub.
- Benhabib, S. (1986). *Critique, Norm, and Utopia: A Study of the Foundations of Critical Theory*. New York: Columbia University Press.
- Berger, P.L. (1966). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Berkes, N. (1938). Birleşik Amerika Devletlerinde Sosyoloji. *Ülkü*, Eylül sayısı, 21-28.
- Bloch, M. (1994). *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği* (Çev. M.A. Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L.J.D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Coser, L.A. (1997) "Amerikan Eğilimleri", çev. Alaeddin Şenel, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (ed. Tom Bottomore, Robert Nisbet), Ankara: Ayraç Yayınları.
- Coser, Levis A. (1997). *Amerikan Eğilimleri* (Çev. A. Şenel). T. Bottomore, R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Elias, N. (1978). *What is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Faris, R.E.L. (1967). *Chicago Sociology (1920-1932)*. California: Chandler Publishing Company.
- Friedrichs, R.W. (1970). *A Sociology of Sociology*. New York: Free Press.
- Gouldner, A.W. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology*. London: Heinemann Educational Books.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri-Seçmeler* (Çev. K. Somer). İstanbul: Onur Yayınları.
- Habermas, J. (2002). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (Çev. T. Bora ve M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları (4. baskı).
- Horkheimer, M. (2002). *Akıl Tutulması* (Çev. O. Koçak). İstanbul: Metis Yayınları (5. Baskı).
- Horton, J. (1964). The Dehumanization of Anomie and Alienation: A Problem in the Ideology of Sociology. *The British Journal of Sociology*, 15(4), 283-300.
- Keat, R. ve Urry, J. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori* (Çev. N. Çelebi). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları (2.Baskı).
- Mannheim, K. (1998). American Sociology. P. Keckskemeti (Ed.), *Essays on Sociology and Social Psychology*. London: Routledge.

- Martindale, D. (1976). American Sociology Before World War II. *Annual Review of Sociology*, 2, 121-143.
- Mills, C.W. (1939). Language, Logic, and Culture. *American Sociological Review*, 4(5), 670-680.
- Mills, C.W. (1940). Methodological Consequences of the Sociology of Knowledge. *The American Journal of Sociology*, 46(3), 316-330.
- Mills, C.W. (1943). The Professional Ideology of Social Pathologists. *The American Journal of Sociology*, 49(2), 165-180.
- Mills, C.W. (1953). Two Styles of Research in Current Social Studies. *Philosophy of Science*, 20(4), 266-275.
- Mills, C. Wright (1962) "Introduction", *Images of Man: The Classic Tradition in Sociological Thinking* New York: George Braziller, Inc.
- Mills, C.W. (1962). Introduction. *Images of Man: The Classic Tradition in Sociological Thinking*. New York: George Braziller, Inc.
- Mills, C.W. (1963). IBM Plus Reality Plus Humanism = Sociology. I.L. Horowitz (Ed.), *Power, Politics and People: The Collected Essays of C. Wright Mills*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C.W. (1966). *Marksistler* (Çev. T. Hasan). İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.
- Mills, C.W. (1969a). *Sociology and Pragmatism: The Higher Learning in America*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C.W. (1969b). *Dinle Yankee* (Çev. İ. Özgüden ve D. Özgüden). İstanbul: Ant Yayınları.
- Mills, C.W. (1974). *İktidar Seçkinleri* (Çev. Ü. Oskay). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mills, C.W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül* (Çev. Ö. Küçük). İstanbul: Hil Yayın.
- Öğütle, V.S. (2019). *Kurumların Sosyal Gerçekliği: İlişkisel Realist Bir Yaklaşım*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Reynolds, L.T. ve Reynolds, J.M. (1970). *The Sociology of Sociology*. New York: David McKay.
- Wallace, W.L. (1971). *The Logic of Science in Sociology*. New York: Aldine de Gruyter.